

Masytska Tetayna. Derivative comparative semantic-syntactic dependency in simple complicated sentences. The article focuses on a phenomenon of syntactic dependency in simple complicated sentences. The semantic-syntactic comparative dependency has been marked out on the basis of analysis of simple complicated sentences. It has been found out that the derivative comparative semantic-syntactic dependency is formed from subordinate comparative parts of complex sentence. The predicate omission in simple complicated constructions confirms the derivative specific character of comparative dependency. In the process of further summarization of a subordinate comparative part a non-predicate noun (or another form) takes over the semantic-syntactic function of conjunctions. It turns out that the comparative dependency can be represented by real comparison conveying the similarity of one phenomenon to other as the actual, established, conceivable fact and by unreal comparison that is based on imaginative and associative representations of comparative phenomena. The comparative syntaxemes represent it in a simple complicated sentence derived from a complex one; they are mostly expressed by common figures of speech and divided into two types.

Key words: real comparison, unreal comparison, derivative semantic-syntactic comparative dependency, a simple complicated sentence.

УДК 811.161.2'367.333

Олександр Межов

ПРИЙМЕННИКИ ЯК ПОКАЗНИКИ СИНТАКСИЧНОЇ КОНДЕНСАЦІЇ В ДЕРИВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

У статті системно досліджено семантичні та морфологічні варіанти адвербіальних синтаксем, співвідношення їх із підрядними частинами на матеріалі різностильових текстів сучасної української літературної мови. Описано прийменникові відмінки як морфологічні засоби вираження адвербіальних синтаксем у неелементарних простих реченнях. Теоретичну проблематику розглянуто на тлі морфологічної і синтаксичної структури сучасної української літературної мови. Визначено синтаксичний адвербіальний потенціал прийменниково-відмінкових форм, його поповнення за рахунок іменників і їхніх функційних еквівалентів. Проаналізовано співвідношення синтетизму й аналітизму в граматичній системі мови, зовнішньої (адвербіальної) спрямованості вихідних іменникових слів. З'ясовано характер симетрії/асиметрії семантико-синтаксичної та формально-синтаксичної структури аналізованих речень.

Ключові слова: синтаксична конденсація, деривація, транспозиція, вторинний предикат, адвербіальна синтаксема, прийменник, відмінок.

Обґрунтування наукової проблеми та її значення. Будь-яка ситуація позамовної дійсності може бути відображена в системі мови сукупністю однорівневих або різнорівневих синтаксичних одиниць, які мають спільну власне-семантичну структуру і перебувають між собою у відношеннях синтаксичної похідності. Ще донедавна відношення вихідних і похідних одиниць розглядали переважно у словотворі. Проблема похідності на синтаксичному рівні набула особливої актуальності в українському мовознавстві наприкінці минулого сторіччя і до сьогодні перебуває в центрі уваги багатьох граматистів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нерідко похідність вбачають у більшому обсязі синтаксичної одиниці, у складнішій її формально-граматичній організації. Наприклад, складне речення вражають похідною одиницею, утвореною внаслідок поєднання простих речень, а словосполучення – результатом сполучення словоформ [13, с. 23–28]. Проте переконливіші погляди тих дослідників, які констатують, що формально-граматична структура в похідних синтаксичних одиницях завжди простіша, ніж у базових [1; 3; 5; 6; 7; 8; 9; 10]. Звідси випливає, що основним показником похідності синтаксичної одиниці є її згортання, тобто конденсація на формально-синтаксичному рівні. Іншою важливою умовою похідності синтаксичної одиниці є її семантичне ускладнення.

Найпоказовішими в синтаксичній системі мови є дериваційні процеси згортання складнопідрядних речень із приреченнєвими підрядними частинами у прості семантично ускладнені конструкції з приреченнєвими другорядними членами речення (приреченнєвиками) [4, с. 22–25]. Репрезентантами синтаксичної конденсації у таких простих ускладнених реченнях є прийменники, які в поєднанні з відпрідикатними іменниками можуть виражати семантико-синтаксичні відношення часу, причини, мети, умови, допустовості тощо. В українській лінгвістиці прийменники на тлі явищ синтаксичної деривації були об'єктом вивчення І. Р. Вихованця [2; 3], К. Г. Городенської [5], З. І. Іваненко [7], М. В. Мірченка [12], Н. М. Костусяк [8], Т. Є. Масицької [9], О. Г. Межова [10], І. А. Мельник [11] та ін. Проте ґрунтовнішого вивчення потребує роль прийменників у процесах синтаксичної конденсації, тобто згортанні структури похідної синтаксичної одиниці.

Мета статті – здійснити комплексний функційно-семантичний аналіз прийменників як показників синтаксичної конденсації за дериваційних перетворень складнопідрядних речень у прості ускладнені. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних

завдань: 1) установити роль прийменника у структурі адвербіальної синтаксеми простого семантично ускладненого речення; 2) з'ясувати сутність транспозиційних видозмін у процесі згортання підрядної частини складного речення; 3) виділити основні семантичні і морфологічні варіанти адвербіальних синтаксем; 4) дослідити компонентну власне-семантичну, семантико-синтаксичну, формально-граматичну та комунікативну структуру базових і похідних речень.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У процесі згортання часових, причинових, цільових, умовних і допустових частин вихідних складнопідрядних речень формуються відповідні вторинні предикатні синтаксеми, до складу яких входять прийменники, що стають показниками семантико-синтаксичних відношень замість сполучників, пор.: *Гострим полиском хвилі спалахують, коли закінчилася буря* → *Гострим полиском хвилі спалахують після бурі* (Леся Українка); *Твердо стоїть на землі Лук'ян, тому що вміє працювати* (А. Шиян) → *Твердо стоїть на землі Лук'ян через уміння працювати*; *О, якби мені крила орлині, щоб до хмари я полетів* (В. Сосюра) → *О, якби мені крила орлині для польоту до хмари*; *Якщо він помре, вона не повинна виходити заміж, а то позбавляється спадщини* → *На випадок його смерті вона не повинна виходити заміж, а то позбавляється спадщини* (В. Винниченко); *У великій світлиці, незважаючи на те що день був сонячний, стояли сутінки* (В. Малик) → *У великій світлиці, незважаючи на сонячний день, стояли сутінки*.

Прийменники порівняно зі сполучниками більш семантично навантажені, що засвідчує їхня здатність до розгалуженої значеннєвої диференціації. Поєднуючись із віддієслівними та відприкметниковими іменниками, прийменники сприяють формуванню близько 20 типів адвербіальних синтаксем у структурі простого семантично ускладненого речення: одночасності, часової попередності й часової наступності; власне-причини, причини-походження, причини-відплати, причини-перешкоди, причини-сприяння, результативної причини, причини-взаємозв'язку, причини-приводу, причини-обґрунтування, причини-ґрунтування (на чомусь); власне-мети і присвяти; нейтральної й акцентованої допустовості; відповідності та невідповідності; власне-порівняльних та порівняльно-протиставних.

Найбільша кількість прийменників (понад 30 одиниць) бере участь у деривації часових синтаксем, які утворюються внаслідок конденсації підрядних частин часу. У сполученні з повнозначними

словами, прийменники конденсовано «доповнюють основний зміст речення новою інформацією та виступають носіями додаткової предикативності» [7, с. 27]. Синтаксема одночасності в її різновиді неозначеної тривалості, тобто проміжку часу, частково заповненого повідомлюваним явищем, репрезентована такими прийменниково-відмінковими формами: *в (у), на + знахідний відмінок; під час, за + родовий відмінок; в(у), на + місцевий відмінок; за + орудний відмінок*, пор.: *У жнива [Мартин] наймав окрему силу* (У. Самчук) ← *Коли починалися жнива, Мартин наймав окрему силу; ...ті дві копійки ... йому на Великдень дали тітка Зінька...* (У. Самчук) ← *Ті дві копійки йому, коли був Великдень, дали тітка Зінька; ...під час нападу німецької авіації на госпіталь, Шуру поранило* (О. Гончар) ← *Коли напала німецька авіація на госпіталь, Шуру поранило; ...але по-справжньому піднявся город лиш за часів імператора Костянтина* (П. Загребельний) ← *Але по-справжньому піднявся город, коли настали часи імператора Костянтина; Одначе тоді в юності треба, видно, було дуже-таки любити море* (О. Гончар) ← *Одначе тоді, коли був юнаком, треба, видно, було дуже-таки любити море; 60 відсотків громадських організацій в Україні вмирають на етапі створення* («Голос України») ← *60 відсотків громадських організацій в Україні вмирають ще тоді, коли починають створюватися; В глибині дому співав за роботою батько...* (В. Шевчук) ← *В глибині дому співав, коли працював, батько.*

Прийменниково-відмінкові форми із значенням означеної тривалості *протягом, упродовж + родовий відмінок; за, на + знахідний відмінок* позначають відрізок часу, повністю охоплений одночасним із ним явищем, пор.: *Найлютішим ворогом імперії протягом останніх століть була нова Священна Римська імперія* (С. Скляренко) ← *Найлютішим ворогом імперії, поки тривали останні століття, була нова Священна Римська імперія; Простодушний ігумен ... оддавав йому належну шану впродовж цілого місяця* (П. Загребельний) ← *Простодушний ігумен оддавав йому належну шану, поки тривав місяць; Я ... хліб з'їдаю за три секунди* (О. Коломієць) ← *Я хліб з'їдаю, як минає три секунди.*

Основними засобами вираження синтаксеми часової попередності неозначеного різновиду є прийменники *до, задовго до, незадовго до, раніше, напередодні, проти + родовий відмінок; перед + орудний відмінок; над, під + знахідний відмінок*, пор.: *Самієв ще задовго до війни*

знав Чернишевого батька по спільній роботі (О. Гончар) ← Самієв ще задовго до того, як почалася війна, знав Чернишевого батька по спільній роботі; **Перед сном** мені так палко захотілось розвести левів і слонів... (О. Довженко) ← **Перш ніж заснути**, я палко захотів розвести левів і слонів; ...Микола ... **найраніше** всіх у Комишанці встає (О. Гончар) ← Микола у Комишанці встає до того, як усі прокидаються; **Напередодні великих змін** ... людина завжди немов оновлюється і розквітає буйно усім найкращим і найвеличнішим (Василь Шевчук) ← **Перед тим як настають великі зміни**, людина завжди немов оновлюється і розквітає буйно усім найкращим і найвеличнішим; **А під ранок** ... злегка зашумить над тобою грушеве парусся... (О. Гончар) ← **А перед тим як настане ранок**, злегка зашумить над тобою грушеве парусся. Значення означеної тривалості часу (кінцевої часової межі) виражають форми **до + родовий відмінок** і **по + знахідний відмінок**, напр.: **Он і хлопці... по цей час в польоті** (О. Гончар); **Таке дурне наснилося, що до цього часу не можу прийти до пам'яті** (О. Довженко).

Деривація синтаксеми **часової наступності** з відтінком неозначеної тривалості відбувається за участю прийменників **після, опісля, пізніше (пізній) + родовий відмінок; по + місцевий відмінок; за, вслід за, слідом за + орудний відмінок; через, за + знахідний відмінок**. Пор.: **Давно нема маркізи Помпадур, і ми живем уже після потопу** (Л. Костенко) ← **Давно нема маркізи Помпадур, і ми живем відтоді, як закінчився потоп**; **Навіть уявити не можна, як це жінка встає пізніше сонця!** (М. Стельмах) ← **Навіть уявити не можна, як це жінка встає після того, як сходить сонце!**; **За весною весна минає Під запашне зітхання лип** (Є. Маланюк) ← **Як тільки проходить одна весна, вже інша весна минає Під запашне зітхання лип**; **Через тисячі літ** лиш приходить подібне кохання (В. Сосюра) ← **Після того як минає тисяча літ**, лиш приходить подібне кохання. Прийменники **від, з, починаючи з + родовий відмінок** вказують на значення означеної тривалості часу (початкової часової межі), напр.: **Ось так живуть люди під щоглами, з юності й до сивини борються із стихіями** (О. Гончар); **...а починаючи з п'ятого тижня облоги, перейшли на одноразове харчування – вранці** (Ю.Мушкетик).

Основним засобом вираження синтаксеми у функції **власне-причини** є прийменник **через + знахідний відмінок**, пор.: **Струмись води, повернутий на корму, проте, одразу припинився через несправність**

помпи (Ю. Яновський) ← *Струмінь води, повернутий на корму, проте, одразу припинився, тому що несправна помпа; причини-походження – від, з + родовий відмінок: Я, далєбі, від болю ніч не спала (Леся Українка) ← Я, далєбі, ніч не спала, тому що мені було боляче; Ольга Петрівна аж заплакала з радості (М. Олійник) ← Ольга Петрівна аж заплакала, бо зраділа; причини-відплати або підстави – за + знахідний відмінок: Ці дипломи в різний час присуджено Сашкові за перемоги на змаганнях радіолюбителів-короткохвильовиків (О. Гончар) ← Ці дипломи в різний час присуджено Сашкові, тому що він перемагав на змаганнях радіолюбителів-короткохвильовиків; причини-перешкоди – за + орудний відмінок: Заглушені з сільради крики й стогони рвуться, та за шумом не чути надворі (А. Головка) ← Заглушені з сільради крики й стогони рвуться, та не чути надворі, через те що шумно; причини-сприяння – завдяки + давальний відмінок: Тоді, завдяки блискучому маневру Ганнібала, римляни одразу змушені були відбиватися на чотири сторони (Ю. Яновський) ← Тоді, завдяки тому що блискуче маневрував Ганнібал, римляни одразу змушені були відбиватися на чотири сторони; результативної причини – унаслідок + родовий відмінок: Унаслідок вибуху біля урядової будівлі в Осло загинули сім осіб («Молодь України») ← Унаслідок того що вибухнуло біля урядової будівлі в Осло, загинули сім осіб; причини-взаємозв'язку – у зв'язку з + орудний відмінок: Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності ... передбачає матеріальне забезпечення... («Урядовий кур'єр») ← Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, у зв'язку з тим що тимчасовою втрачена працездатність, передбачає матеріальне забезпечення; причини-приводу (мотиву) – з приводу + родовий відмінок і з нагоди + родовий відмінок: Ібрагім одним з найперших при дворі узнав про несподіване захоплення султана рабинею-роксоланкою і тривожився з приводу того захоплення... (П. Загребельний) ← Ібрагім одним з найперших при дворі узнав про несподіване захоплення султана рабинею-роксоланкою і тривожився, тому що сталося це захоплення; причини-урахування (обґрунтування) – з огляду на + знахідний відмінок і зважаючи на + знахідний відмінок: Окрім того, з огляду на військовий час я змушений був до маскуванню (П. Загребельний) ← Окрім того, оскільки тривав військовий час, я змушений був до маскуванню; Одначе керівництво комплексу, зва-*

жаючи на Ягничеві заслуги, не кинуло майстра напризволяще (О. Гончар) ← *Однаке керівництво комплексу, завдяки тому що Ягнич мав заслуги, не кинуло майстра напризволяще; причини-опертя (на щось), ґрунтування (на чомусь) – на підставі + родовий відмінок і на основі + родовий відмінок: ...дощ міг погноїти сіно і без її каркання, і без дідового кашлю, на основі чисто наукового метеорологічного прогнозу* (О. Довженко) ← *...дощ міг погноїти сіно і без її каркання, і без дідового кашлю, у зв'язку з тим що збувся чисто науковий метеорологічний прогноз; Він [протокол] написаний на підставі ваших щиросердних зізнань...* (І. Багрянний) ← *Протокол написаний завдяки тому, що ви дали щиросердні зізнання.* Як видно з наведених прикладів, семантично ускладнені прості речення з причиновими синтаксемами трансформаційно пов'язані зі структурою складнопідрядних речень із підрядними причинами. Основне змістове навантаження аналізованих причинових синтаксем зосереджене в прийменниках, оскільки відмінкові закінчення похідних іменників нейтралізовані в семантичному плані.

Найпродуктивнішим морфолого-синтаксичним варіантом власне-цільової синтаксеми є прийменниково-відмінкова форма *для + родовий відмінок*, пор.: *Вони розгорнулися для атаки* (Ю. Яновський) ← *Вони розгорнулися, для того щоб атакувати.* Рідше, особливо в діловому та науковому стилях мови, вживаний прийменник з *метою + родовий відмінок*: *Хтось колись з'єднав зміст з формою з метою користі* (Р. Іванчук) ← *Хтось колись з'єднав зміст з формою, щоб мати користь.* Для репрезентації обставинної функції мети-присвяти слугують похідні прийменники *зادля, ради, заради, в ім'я, в інтересах + родовий відмінок*, пор.: *Коли своїм коханням поступився заради грошей і багацьких нив...* (Л. Костенко) ← *Коли своїм коханням поступився, щоб мати гроші і багацькі ниви; ...з ранку й до ночі всі вони біля розкритої скіфської могили трудяться в ім'я науки* (О. Гончар) ← *З ранку й до ночі всі вони біля розкритої скіфської могили трудяться, для того щоб зростала наука.* У цільових синтаксемах сконденсовані значення згорнених підрядних частин мети, що засвідчують наведені приклади трансформацій складнопідрядних речень у прості ускладнені.

Нейтральну допустовість у простому семантично ускладненому реченні передає прийменник *незважаючи на, акцентовану допустовість* – прийменники *всупереч, наперекір, попри, незалежно від* у поєднанні з відпредикатними іменниковими формами, утвореними внаслі-

док конденсації підрядних допустових частин. Пор.: *Підходили люди з колони й забирали ішачка, незважаючи на протести й плач дітей* (І. Багрянний) ← *Підходили люди з колони й забирали ішачка, незважаючи на те що протестували й плакали діти*; *Лена любила іноді, всупереч власному переконанню, розпочати якусь філософську філіпіку* (У. Самчук) ← *Лена любила іноді, незважаючи на те що мала власні переконання, розпочати якусь філософську філіпіку*; – *А я так хочу зараз поїхати до Італії, – мовила вона наперекір своїм думкам* (О. Іваненко) ← *А я так хочу зараз поїхати до Італії, – мовила вона, хоч мала інші думки; ...треба організувати єдину спільну грандіозну акцію всіх залежних, голодних, ображених, експлуатованих, невільних, усіх, усіх, незалежно від класу, стану, переконань, віку, статі, фаху, партійності* (В. Винниченко) ← *Треба організувати єдину спільну грандіозну акцію всіх залежних, голодних, ображених, експлуатованих, невільних, усіх, усіх, незалежно від того, до якого класу, стану, переконань, віку, статі, фаху, партійності вони належать*; *Здавалося, в тих хижках аж ніяк, попри всі зусилля, не можуть вміститися всі діти, всі старі, весь господарчий мотлох* (О. Іваненко) ← *Здавалося, в тих хижках аж ніяк, хоч які докладати зусилля, не можуть вміститися всі діти, всі старі, весь господарчий мотлох.*

Для розрізнення синтаксем **реальної умови** та **ірреальної умови** нерідко потрібні додаткові засоби вираження (дієслівні форми, модальні та лексичні елементи тощо), оскільки з формального боку вони можуть бути репрезентовані однаковими морфолого-синтаксичними варіантами *у разі + родовий відмінок, на випадок + родовий відмінок, за умови + родовий відмінок*. Такі синтаксеми є трансформами згорнутих підрядних частин умови. Пор.: *...багато з його товаришів-офіцерів уже таємно носять при собі цивільний одяг на випадок оточення Будапешта* (О. Гончар) ← *Багато з його товаришів-офіцерів уже таємно носять при собі цивільний одяг, якщо оточать Будапешт*; *...як бути їм, російським офіцерам, у Польщі в разі повстання...* (О. Іваненко) ← *Як бути їм, російським офіцерам, у Польщі, якщо розпочнеться повстання*; *Гарантійні зобов'язання не дійсні за умови використання обладнання неналежним чином («Експрес»)* ← *Гарантійні зобов'язання не дійсні, якщо використовувати обладнання неналежним чином*. У сучасній українській літературній мові семантику умови може передавати також прийменник *за + родовий відмінок*, пор.: *Навіть за відсутності щоденників ... цінність такого*

*автобіографічного матеріалу надзвичайно велика («Історія української літератури») ← **Навіть якщо й відсутні щоденники, цінність такого автобіографічного матеріалу надзвичайно велика.***

Синтаксеми **відповідності** найчастіше репрезентовані прийменниково-відмінковими формами **відповідно до + родовий відмінок, згідно з + орудний відмінок**, напр.: *Торохтій Макогонович робив ляльки **відповідно до життєвської мудрості*** (О. Довженко); *Але на світі все **мінняється відповідно до епохи*** (І. Багрянний). Нерідко вони співвідносні зі згорнутими підрядними супровідними частинами, пор.: *...а черговий в своєму вічному пориві, **згідно з наказом** начальства, кожну справу вимагав засекречувати* (І. Багрянний) ← *А черговий в своєму вічному пориві кожну справу вимагав засекречувати, **що відповідало наказу** начальства.* Синтаксема невідповідності виражена прийменниково-відмінковою формою **у розріз з + орудний відмінок** і корелює з підрядною допустовою частиною, пор.: *Президент ветоував закон **у розріз з голосуванням Верховної Ради*** («Урядовий кур'єр») ← *Президент ветоував закон, **незважаючи на те що його проголосувала Верховна Рада.***

Від підрядних порівняльних частин шляхом їхнього згортання можуть бути утворені власне-порівняльні та порівняльно-протиставні синтаксеми, виражені відповідно формами **подібно до + родовий відмінок, порівняно з + орудний відмінок**, пор.: *[Потерчата] **озиваються жалібно, подібно до жаб'ячого кумкання*** (Леся Українка) ← *Потерчата **озиваються жалібно, ніби жаби кумкають; Порівняно з іншими, Бронников мав добрий заробіток*** (О. Гончар) ← *Бронников мав добрий заробіток, **не такий, як інші*** (Бронников мав добрий заробіток, **а інші поганій**). Як бачимо з наведених трансформацій, порівняльно-протиставні синтаксеми корелюють і з підрядними порівняльними частинами, і з протиставними сурядними.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, явище синтаксичної конденсації найчастіше простежуємо за перетворення складнопідрядних речень у прості ускладнені, що супроводжується транспозиційними видозмінами. Унаслідок транспозиції залишається спільною власне-семантична структура базового і похідного речень (збережені узагальнено-семантичні відношення між компонентами), проте стає відмінною їхня семантико-синтаксична і формально-граматична організація. Згортання підрядних обставинних частин складних конструкцій зумовлює формування якісно нових мінімальних синтаксичних одиниць – вторинних адвербіальних синтаксем, до складу яких

входять прийменники та відмінкові форми відпредикатних іменників. У базовому складнопідрядному реченні показниками відповідного синтаксичного зв'язку й обставинних семантико-синтаксичних відношень є підрядні сполучники, а в простому ускладненому реченні – прийменники як їхні еквіваленти. Саме прийменники є показниками синтаксичної конденсації в розгляданих дериваційних процесах, оскільки в них зосереджено основне семантичне навантаження адвербіальних синтаксем. На формально-синтаксичному рівні речення адвербіальні синтаксеми перебувають у типовій позиції приреченнєвика, а на комунікативному – теми. Перспективними у цьому плані є дослідження дериваційних співвідношень складносурядних і простих ускладнених речень.

Література

1. Адамец П. К вопросу о синтаксической парадигматике / П. Адамец // Языкознание в Чехословакии : [сб. ст. / под ред. А. Г. Широковой]. – М. : Прогресс, 1978. – С. 209–215.
2. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1980. – 286 с.
3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
4. Вихованець І. Р. Студії про члени речення: приреченнєвики / І. Р. Вихованець // Українська мова. – 2005. – № 2. – С. 22–27.
5. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць : [монографія] / К. Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1991. – 192 с.
6. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «ВАО», 2011. – 991 с.
7. Іваненко З. І. Система прийменникових конструкцій адвербіального значення : [монографія] / З. І. Іваненко. – К.; Одеса : Вища шк., 1981. – 143 с.
8. Костусяк Н. М. Синтаксична прикметникова транспозиція прийменниково-відмінкових форм іменників / Н. М. Костусяк // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. – Вип. 44. – С. 141–145.
9. Мацицька Т. Є. Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей : [монографія] / Т. Є. Мацицька. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016. – 416 с.
10. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : [монографія] / О. Г. Межов. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 464 с.
11. Мельник І. А. Транспозиційна граматики українського дієслова : [монографія] / І. А. Мельник. – Луцьк : Надстир'я, 2015. – 476 с.
12. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : [монографія] / М. В. Мірченко. – [2-ге вид., перероб.]. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту

ім. Лесі Українки, 2004. – 393 с.

13. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 515 с.

References

1. Adamiets P. K voprosu o sintaksicheskoj paradigmaticke / P. Adamiets // Yazykoznanii v Chiekhoslovakii : [sb. st. / pod. ried. I. Shyrokovoї]. – M. : Progiess, 1978. – S. 209–215.
2. Vykhovanets I. R. Pryimennykova systema ukrainskoi movy / I. R. Vykhovanets. – K. : Nauk. dumka, 1980. – 286 s.
3. Vykhovanets I. R. Narysy z funktsionalnoho syntaksysu ukrainskoi movy : [monohrafiia] / I. R. Vykhovanets. – K. : Nauk. dumka, 1992. – 222 s.
4. Vykhovanets I. R. Studii pro chleny rechennia : pryrechennievky / I. R. Vykhovanets // Ukrainska mova. – 2005. – № 2. – S. 22–27.
5. Horodenska K. H. Deryvatsiia syntaksychnykh odynyts : [monohrafiia] / K. H. Horodenska. – K. : Nauk. dumka, 1991. – 192 s.
6. Zahnitko A. P. Teoretychna hramatyka suchasnoi ukrainskoi movy. Morfologia. Syntaksys / A. P. Zahnitko. – Donetsk : TOV «VKF «BAO», 2011. – 992 s.
7. Ivanenko Z. I. Systema pryimennykovykh konstruktii adverbialnoho znachennia: [monohrafiia] / Z. I. Ivanenko. – K.; Odesa : Vyscha shk., 1981. – 143 s.
8. Kostusiak N. M. Syntaksychna prykmetnykova transpozytsiia pryimennykovovidminkovykh form imennykiv / N. M. Kostusiak // Naukovi zapysky. Seriia «Filolohichna». – Ostroh : Vyd-vo Nats. un-tu «Ostrozka akademiia», 2014. – Vyp. 44. – S. 141–145.
9. Masytska T. Ye. Typolohiia semantyko-syntaksychnykh rechennievkykh zalezhnosti : [monohrafiia] / T. Ye. Masytska. – Lutsk : PVD «Tverdynia», 2016. – 416 s.
10. Mezhov O. H. Typolohiia minimalnykh semantyko-syntaksychnykh odynyts : [monohrafiia] / O. H. Mezhov. – Lutsk : Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2012. – 464 s.
11. Melnyk I. A. Transpozytsiina hramatyka ukrainskoho diieslova : [monohrafiia] / I. A. Melnyk – Lutsk : Nadstyria, 2015. – 476 s.
12. Mirchenko M. V. Struktura syntaksychnykh katehori : [monohrafiia] / M. V. Mirchenko / [vidp. red. I. R. Vykhovanets]. – [Vyd. 2-he, pererobl.] – Lutsk : RVV «Vezha» VDU im. Lesi Ukrainky, 2004. – 393 s.
13. Suchasna ukrainska literaturna mova. Syntaksys / [za zah. red. I. K. Bilodida]. – K. : Nauk. dumka, 1972. – 515 s.

Межов Александр. Предлоги как показатели синтаксической конденсации в деривационных процессах. В статье проведено системное исследование семантических и морфологических вариантов адвербиальных синтаксем, соотношение их с подчинительными частями сложных предложений на материале разностилевых текстов современного украинского литературного языка. Описаны предложные падежи как морфологические средства выражения адвербиальных синтаксем в неэлементарных простых предложениях. Теоретическая проблематика рассмотрена на фоне морфологической и синтакси-

ческой структуры современного украинского литературного языка. Определен синтаксический адвербиальный потенциал предложно-падежных форм, его пополнение за счет существительных и их функциональных эквивалентов. Проанализировано соотношение синтетизма и аналитизма в грамматической системе языка, внешней (адвербиальной) направленности исходных именных слов. Выяснен характер симметрии / асимметрии семантико-синтаксической и формально-синтаксической структуры предложений.

Ключевые слова: синтаксическая конденсация, деривация, транспозиция, вторичный предикат, адвербиальная синтаксема, предлог, падеж.

Mezhov Oleksandr. Prepositions how the indexes of syntactic condensation are in processes of derivation. In the article of semantical and morphological variants of adverbial syntaxems, correlation with subordinate clause complex sentences on material of texts modern literary Ukrainian is analysed. Prepositional cases how morphological facilities of expression adverbial syntaxems are in the simple sentences are described. Theoretical problems have been examined against the background of the modern Ukrainian morphological and syntactic structure. The problem of transposition syntactic adverbiale potential of preposition-case forms, principles of classification, varieties of transposition have been ascertained. Correlation of syntacticism and analytism in the modern Ukrainian grammatical system, external (adverbiale) orientation of initial noun word classes has been analyzed. Character of symmetry / asymmetry of semantic-syntactic and formal-syntactic structures of a sentence is elucidated.

Key words: syntactic condensation, derivation, transposition, the secondary predicate, adverbiale syntaxema, preposition, case.

УДК 811.161.2'367.5'367.624

Ірина Мельник

ОБ'ЄКТНІ СИНТАКСЕМИ НА ТЛІ ПРАВОБІЧНОЇ ВАЛЕНТНОСТІ ПРИСЛІВНИКОВИХ ПРЕДИКАТІВ

У статті здійснено цілісний аналіз чотирьох семантичних різновидів правобічних субстанційних компонентів у семантико-синтаксичних позиціях прислівникового об'єкта якісної ознаки, прислівникового об'єкта стану, прислівникового об'єкта якості-відношення, об'єкта стану-відношення відповідно до чотирьох значенневих типів прислівникових предикатів. Схарактеризовано лексичну специфіку аналізованих семантичних різновидів прислівникових об'єктних синтаксем. Проаналізовано особливості диференціації об'єктних семантико-синтаксичних позицій на тлі відмінкової системи сучасної української мови. Вивчено знахідний відмінок як центральний відмінок об'єкта, а також дослі-